

Transdisciplinair is de nieuwe maat

Jannemarie de Jonge over Wageningse ruimtelijk onderzoek

Jannemarie de Jonge studeerde landschapsarchitectuur in Wageningen met natuurbeheer en communicatie als bijvakken. Tegenwoordig werkt ze als onderzoeker bij Alterra binnen het 'Centrum Landschap'. Jannemarie is als geen ander in staat om uit te leggen waar het ruimtelijk onderzoek zich in Wageningen op concentreert. Een verhaal over haar visie, de moeilijk te realiseren samenwerking tussen de instituten en de Wageningse onderzoeksbijdrage op nationaal en internationaal niveau.

“Het werkveld van de ruimtelijke planvorming wordt opgerekt in tijd en schaal”, zegt Jannemarie de Jonge, een ingewijde in het Wageningse ruimtelijk onderzoek. Ze constateert dat het ruimtelijk systeem, waarbinnen mensen leven, steeds groter wordt. Processen in het landschap dwingen tot lange termijn denken. Ze vindt het de taak van kennisinstellingen om de denkkaders van besluitvormers op te rekken. Onderzoekers zouden volgens haar de mensen in de praktijk op nieuwe ontwikkelingen moeten attenderen. Jannemarie blijkt niet bang voor de grenzen van haar vakgebied en is één van de aanjagers van een transdisciplinaire aanpak in haar werk. Met haar praat TOPOS over de onderzoeksrelaties tussen de Hucht, het Laboratorium voor Ruimtelijke Planvorming, en Alterra, het kennisinstituut voor de groene ruimte. Beide zijn onderdeel van Wageningen UR (Universiteit en Researchcentrum).

Jannemarie werkt voor Alterra aan gebiedsvraagstukken en 'transities'¹. De twee aspecten die daarbij centraal staan zijn de grote maatschappelijke trends met een ruimtelijke neerslag en de vraag hoe je mensen hierbij betreft, zodanig dat zij hun eigen rol in het planningsproces herkennen. Met name dit tweede aspect impliceert een enorme verbreding van het werkveld. Jannemarie werkt vooral op regionaal niveau. Het is echter onver-

mijdelijk regelmatig te focussen op lokaal niveau, waar de ruimtelijke relaties goed waarneembaar zijn. Voor haar begint een verhaal over onderzoek dan ook met de meest recente ontwikkelingen.

Drie ontwikkelingen in het onderzoek

Jannemarie noemt drie belangrijke veranderingen in het onderzoek. In de eerste plaats gaat het om een verbreding van het werkveld. Daarnaast speelt de noodzaak tot het verbinden van de verschillende niveaus van toepassing in onderzoek en tot slot is er een verbreding van de kijk van de onderzoeker gewenst.

Vroeger was het misschien zo dat het werkveld van ruimtelijke planvormers zich beperkte tot de grenzen van het plan. Over dit plan werd vervolgens gecommuniceerd met de mensen in het gebied en de uitvoering kon beginnen. Maar zo is het volgens Jannemarie niet meer. “Mensen weten meer dan wij kunnen weten.”

Jannemarie onderscheidt drie aspecten binnen het verbrede kader van ruimtelijke planvorming. Ze spreekt over *hardware* (de fysieke omgeving), *software* (de mentale omgeving) en *orgware* (het netwerk van machten en krachten die binnen de omgeving spelen).

Bij de hardware gaat het om 'meten en weten' hoe het fysieke systeem in elkaar zit. Traditionele kennisbronnen hiervoor

Stijn Heukels
Martijn Franssen
Redacteurs TOPOS
martijn.franssen@wur.nl
stijn.heukels@wur.nl

zijn gebiedsinventarisaties, kaarten en technische kennis over het landschap. Het gaat vaak om gegeneraliseerde kennis. Op kleine schaal en op meer praktisch niveau is ook veel kennis aanwezig bij de bevolking.

Zeker voor de software geldt dat we de ervaringskennis uit het gebied nodig hebben. Het gaat om aspecten als cultuur, sociale binding, tradities en historische gevoeligheden. Als bijvoorbeeld in Zeeland wordt overwogen om een dijk door te steken, is voorzichtigheid vereist met het oog op het trauma van 1953 dat nog op het netvlies van de bewoners ligt. Persoonlijke contacten in planprocessen is een must om dit soort kennis, die je eerder moet 'aanvoelen' dan kan 'opschrijven', op een goede manier in voorstellen op te nemen.

De orgware geeft aan hoe de dingen georganiseerd zijn. Behalve de overheid en de markt spelen ook informele netwerken een rol. Wat vroeger de kerk regelde, wordt nu anders georganiseerd. Dat pakt in ieder gebied anders uit. Deze diversiteit wortelt in de tradities.

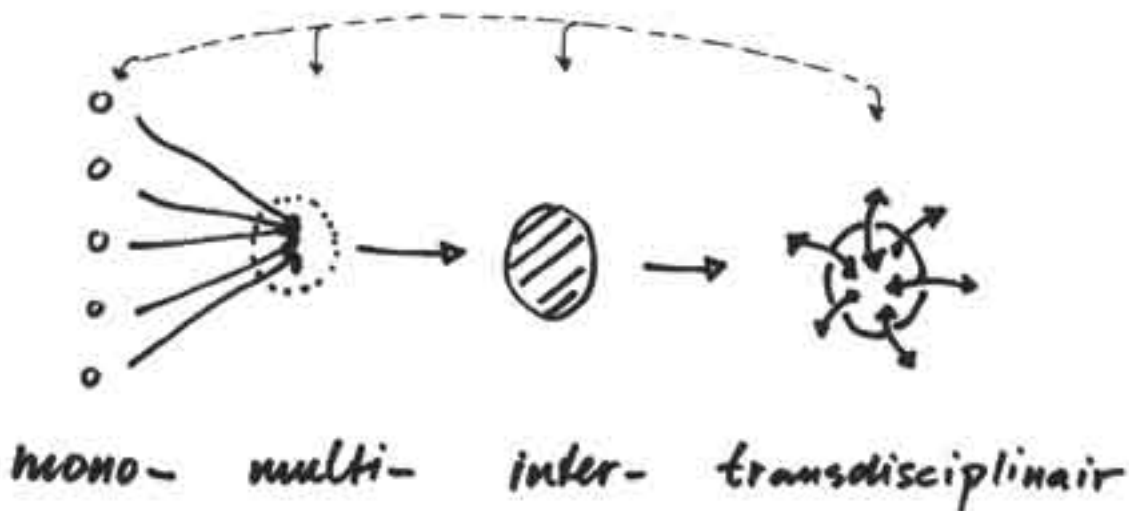
Bij het werken aan ontwikkeling en beheer van landschap is het goed om vanuit de drie genoemde invalshoeken te werken. Hier is binnen Alterra een groeiende groep mee bezig.

We komen te spreken over de verschillende vormen van onderzoek. Jannemarie

tekt er op haar kladblok lustig op los om ons duidelijk te maken wat ze bedoelt. Ze noemt als eerst het fundamentele onderzoek: de 'echte' wetenschap. Het is onderzoek dat draait om de vraag 'hoe' en 'waarom' dingen in elkaar zitten. Daarnaast onderscheidt ze strategisch onderzoek. Hierin staat de maatschappij centraal waaruit vragen worden gedestilleerd. Ontwikkelingen die op langere termijn spelen worden verbonden met de resultaten van het fundamentele onderzoek. Tot slot is er het toepassingsgerichte en toegepaste onderzoek. Beide zijn op concrete situaties toegespitst. Het toepassingsgerichte onderzoek houdt zich bezig met het generaliseren van resultaten uit praktijksituaties en de ontwikkeling van methodieken daaruit, terwijl het in het toegepaste onderzoek om het genereren van de resultaten zelf gaat. Dat is meestal het terrein van adviesbureau's.

In de interactieve planvormingsprocessen waar Jannemarie mee werkt, gaat het vooral om het toepassingsgerichte onderzoek. "We leveren concreet dingen aan, reflecteren daar op en proberen het terug te voeren naar onderliggende kennislagen van de mensen zelf. Vanuit het toegepaste onderzoek proberen we slagvaardige methoden te ontwikkelen." Op die manier wordt er een verbinding tot stand gebracht tussen de verschillende niveaus van onderzoek.

"Veel kennis die de afgelopen jaren werd ontwikkeld, is onvoldoende benut in maatschappij. Dat heeft ermee te maken dat gevoeligheid voor geluiden uit de maatschappij ontbrak." Dit kan verbeterd worden door integratie van de verschillende niveaus van onderzoek, maar vooral ook door over de horizon van het eigen vakgebied heen te kijken. Er wordt teveel *disciplinair* gewerkt. Daardoor worden onderzoeksresultaten niet goed in hun context gezien. De werkelijkheid is nu eenmaal niet in stukken op te delen. Als antwoord hierop is geprobeerd een *multidisciplinaire* aanpak te volgen. In de praktijk bleek dat multidisciplinair onderzoek niet genoeg was, omdat het vaak niet meer betekende dan een samenvoeging van de inbreng van de verschillende disciplines in plaats van een benutting van de relaties. Daarom werd multidisciplinair verdiept tot *interdisciplinair* waarin het niet meer om een samenvoeging, maar om een integratie van kennis uit disciplines gaat. De laatste jaren is dit uitgegroeid tot een *transdisciplinaire* aanpak, omdat de maatschappij, de plaats waar de echte innovaties plaatsvinden, er ook bij betrokken moest worden. Transdisciplinair onderzoek stijgt boven het wetenschappelijk veld uit door het te combineren met ervaringskennis van gebruikers. Niet iedereen hoeft transdisciplinair te gaan werken volgens Jannemarie. "Er blijven specialisten nodig, maar die moeten geen oogkleppen op hebben".

Met een pioniergroep is Jannemarie bezig met deze transdisciplinaire benadering. Dit gebeurt binnen een nieuwe samenwerking tussen het 'Landbouw Economisch Instituut' (LEI) en Alterra met ondersteuning van de leerstoelgroep 'Communicatie en Innovatiestudies'. Onder de naam 'Wageningen Interactive Network Group' (WING) willen zij nieuwe soorten onderzoek toevoegen aan het repertoire van Wageningen UR.

De relatie tussen Hucht en Alterra

Volgens het boekje hebben de Hucht en Alterra ieder hun eigen tak van sport. De universiteit dient zich bezig te houden met fundamenteel onderzoek en Alterra zou meer praktijkgericht moeten werken. In werkelijkheid is dit niet zo strikt en ook niet wenselijk met het oog op de noodzaak tot integratie van fundamenteel, strategisch en toegepast onderzoek. Voor de leerstoelgroep landschapsarchitectuur geldt dat er niet zo'n traditie in theorievorming is. Dit hangt ermee samen dat landschapsarchitecten gericht zijn op het 'maken' van dingen. De theorievorming die plaats vindt, speelt zich bovendien meestal niet af op het fundamentele vlak.

Voor de beoefening van ruimtelijke planning op de universiteit geldt een wat ander verhaal. Vanaf de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw kwam in Nederland het accent te liggen op de procedurele kant van planning. Wageningen

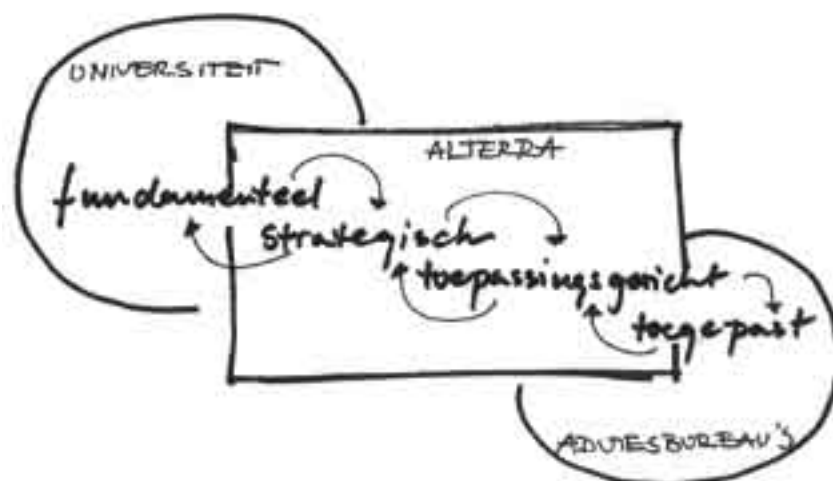
onderscheidde zich toen door meer op de praktijk gericht te zijn. Daar komt volgens Jannemarie bij dat "wat voor ons fundamenteel is, dat niet noodzakelijkerwijs voor anderen is". Dit heeft te maken met de hogeschool achtergrond van Wageningen. Jannemarie vindt niet dat deze beperkt fundamentele insteek negatief is. "Het werkt vooral in ons voordeel met het oog op de maatschappelijke relevantie van het onderzoek."

De fusie van de kennisinstututen, zoals Alterra, en de universiteit is in de ogen van Jannemarie een goede stap geweest. Ze geeft aan dat dit past in de behoefte om de relaties tussen fundamenteel, strategisch en toegepast onderzoek te verstevigen. In de praktijk zijn er echter wat struikelblokken. Er zijn gezamenlijke programma's mogelijk met AIO's op fundamentele lijnen, maar dan is een meerjaren planning wenselijk. Voor Alterra is dit problematisch omdat het instituut afhankelijk is van het geld van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit (LNV), dat tegenwoordig wordt toegezegd voor hooguit 2 jaar. Het is daarom goed dat er een zekere scheiding tussen universiteit en instituten blijft bestaan. De traditie van de universiteit zou oplossen als je de instituten onder hetzelfde dak zou brengen als de universiteit. Een fusie zou mogelijk ten koste gaan van de mogelijkheden tot fundamenteel, onafhankelijk onderzoek.

Desondanks vordert de samenwerking, die zich onder meer uit in de personele uitwisselingen. Eerder werden de krachten gebundeld binnen het 'Delta programma', dat door Arnold van der Valk is opgezet. Het Delta programma had de integratie van alpha, betha en gamma wetenschap tot doel. Marjan Hidding heeft hier vanuit de Hucht veel aan gewerkt. Centraal in het programma stond de relatie tussen planning en maatschappelijke veranderingen. Jannemarie vindt dat het Delta programma een te vroege dood is gestorven. "Door projecten gezamenlijk te doen, leer je het meest", doceert ze.

Er zijn een aantal praktische oorzaken die een vergaande samenwerking tussen universiteit en kennisinstituut in de weg staan:

- Onderzoekers van Alterra moeten voldoende declarabele uren maken. Samenwerken kost tijd en Alterra wordt niet betaald voor fundamenteel onderzoek.
- Voor universiteitsmedewerkers geldt dat zij naast hun onderzoeksactiviteiten ook een (in tijd weinig flexibele) onderwijstaak hebben. Dit maakt samenwerken aan externe opdrachten moeilijk.
- Er is een structureel gebrek aan investeringen in samenwerking. Er is een sterke gezamenlijke wil nodig om verbindingen in de onderzoeksprogramma's mogelijk te maken en samenwerking vereist vertrouwen en openheid.

Vanuit de leerstoelgroep landschapsarchitectuur is niet aan het Delta programma bijgedragen. Op dat moment stond men niet open voor dergelijk onderzoek. In een transdisciplinair programma moet je ook je eigen plaats herdefiniëren en vanuit eigen kracht de samenwerking aangaan. De leerstoelgroep landschapsarchitectuur heeft zich de afgelopen tijd vooral gericht op hun onderzoek in Zuid-Limburg dat grotendeels wordt gefinancierd vanuit Belvedere-gelden. Jannemarie vindt het jammer dat het indertijd niet is aangesloten op het Delta programma. Ze denkt dat er op die manier meer uit gehaald had kunnen worden.

Alterra

Samenwerking of niet, terug bij het toepassingsgerichte onderzoek van Alterra is de bekostiging een belangrijk thema. Maar liefst veertig procent van het onderzoek wordt gedaan in opdracht van het Ministerie van LNV. Dit onderzoek is onder te verdelen in beleidsgericht onderzoek dat zich richt op ad hoc problemen en onderzoek dat zich richt op de 'kennis basis' en meer strategisch van aard is. Bij beleidsgericht onderzoek gaat het bijvoorbeeld om de voorbereiding van een beleidsnota of een inventarisatie van het aantal uitbraken van varkenspest en de verspreiding ervan. Het moge duidelijk zijn dit soort opdrachten zich moeilijk laten voorspellen. Anders is dat voor onderzoek in de kennisbasis, waar het erom gaat om kennis te onderhouden die in de toekomst relevant kan zijn. Het gaat dan voornamelijk om strategisch onderzoek. De overige zestig procent van het onderzoek wordt gedaan in opdracht van de zogenaamde 'externe' markt. Met name op deze markt moet Alterra concurreren. Jannemarie geeft aan dat het daarbij niet altijd om de laagste prijs gaat, want meestal is Alterra niet het goedkoopst. In de concurrentieslag wint Alterra op haar bredere achtergrond waarbij gedacht moet worden aan de verbinding met fundamenteel onderzoek en de inter- en transdisciplinaire benadering. Bij minder diepgaande inventarisaties wint Alterra de concurrentieslag dan ook meestal niet. Er zijn anderen die

dat goedkoper kunnen doen.

Op het niveau van Alterra is TNO een instelling met een vergelijkbaar profiel. Een andere concurrent is ECORYS. Vaak hebben dergelijke bedrijven een verbinding met een universiteit (zoals TNO met de TU Delft). Op het gebied van natuur en landschap zijn er echter nauwelijks concurrenten. Alterra is op dat gebied 'de' kennisinstelling.

Voor Nederlandse begrippen is het instituut erg groot en Alterra beperkt zich dan ook niet tot de nationale markt. Zij heeft met haar specialisatie een tamelijk unieke positie binnen Europa. In de business plannen ligt een focus op Europa. Dit hangt samen met de opdrachten die met Europese subsidie binnen te halen zijn. Alterra opereert over de nationale grenzen heen, maar het gebeurt nog maar weinig dat er opdrachten binnen andere landen worden aangenomen.

Wageningse bijdrage aan beleid

Wageningen levert zijn onderzoeksbijdrage aan Europa en dit blijft niet onopgemerkt. Op terreinen als Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en water is het beleid voor een belangrijk deel een resultante van Wagenings onderzoek. In de tachtiger jaren werden in Wageningen de ideeën die ten grondslag liggen aan de EHS ontwikkeld. Dit concept is een mooi voorbeeld van het nadenken over processen in het landschap. Oorspronkelijk was het idee veel breder dan de 'ecotechnocratie' van heden ten dage. Het moet gezien worden als een onderdeel van het 'Casco concept' waarin, vanuit een ontwerpbenadering, werd voorgesteld hoog dynamische functies van laag dynamische functies te scheiden.

Tegenwoordig richt de Wageningse bijdrage aan het beleid zich vooral op de fundamentele veranderingen van de landbouw. Hierin gaat het om twee verschillende, maar complementaire ontwikkelingen. Aan de ene kant de hoog technologische landbouw in 'agro-eco-complexen' en aan de andere kant de rol die verbrede landbouw kan spelen in het beheer van het 'consumptielandschap'. Naar beide richtingen wordt veel onderzoek gedaan.

Voor wat betreft de agro-eco-complexen is Wageningen toonaangevend (en bij tijd en wijle spraakmakend).

Vanuit de Hucht is er de afgelopen 15 jaar niet zoveel gekomen als het gaat om beleidsinvloeden. Men was vooral bezig het eigen hoofd boven water te houden in tijden van reorganisatie en bezuiniging. De groepen waren daardoor meer intern dan extern gericht. Jannemarie denkt dat het goed zou zijn als men op de Hucht nu meteen naar het Europese niveau zou 'springen' in plaats van zich te richten op de Haagse ruimtelijke ordening.

Na een diep dal is Wageningen weer goed op weg als het gaat om de invloed en zichtbaarheid in internationaal verband. Als je bezig bent met heroriëntatie op je eigen identiteit is het moeilijk om ook naar buiten krachtig over te komen. Jannemarie ziet naamsveranderingen als indicator voor interne veranderingen. Wat dat betreft belooft de toekomst nog meer, aangezien we vermoedelijk binnenkort de vierde naams-verandering van de opleiding in zes jaar tijd meemaken.

Noten

1 Transities zijn maatschappelijke verandingsprocessen waar vernieuwingen binnen verschillende domeinen in elkaar grijpen. Denk aan de gelijktijdige veranderingen in de landbouw, het waterbeheer en verstedelijkingspatronen onder invloed van globalisering, klimaatverandering en technologische innovaties.

Summary

Jannemarie de Jonge, researcher in spatial development for Alterra, is interviewed about spatial research at Alterra and Wageningen University. She mentions three different desirable changes in her domain. Firstly, a broadening of the view of spatial developers from plan oriented to the whole societal context is necessary. Secondly, she recognizes the need for integration of different levels of research. Basic research should be connected to strategic and applied research. Finally, a transdisciplinary approach is desirable to strengthen the societal relevance of research. According to De Jonge these changes have consequences for the research practice within 'Wageningen UR'.